

Milivoj Bešlin

Knjiga bola i patnje protiv zaborava

Pucanje duše, zapisala Janja Beč, Centar za interkulturalnu komunikaciju, Novi Sad, 2015.²

Knjiga Janje Beč, *Pucanje duše* prvi put je objavljena 1997. u Beogradu, u izdanju Helsinškog odbora za ljudska prava u Srbiji i bivše 92-ke. Posle beogradske promocije, knjiga je predstavljena i u Novom Sadu i Podgorici. Usledilo je englesko izdanje sa predgovorom glavnog tužioca Međunarodnog suda za ratne zločine, Ričarda Goldstona, a 2013. i izdanje na španskom jeziku. U Sarajevu je prema knjizi *Pucanje duše* urađena pozorišna predstava. Drugo, izdanje ili prvo vojvođansko (Centar za interkulturalnu komunikaciju), pojavljuje se pred čitaocima u godini u kojoj su sve arhitekture krvavih jugoslovenskih ratova i svi demijurzi zločinačke nacionalističke ideologije koja je generisala ratnu politiku, gotovo do kraja rehabilitovani, a Srbija kao jedan od svojih fundamentalnih ciljeva postavila negiranje i relativizvanje genocida u Bosni i Hercegovini.

Janja Beč uradila je s kraja 1995. i početkom 1996. intervju sa stotinak žena, Muslimanki, iz različitih krajeva Bosne i Hercegovine, koje su se nalazile u tri izbeglička kampa u Sloveniji. Sve ove žene su izgubile članove najuže porodice: decu, muževe, očeve, majke, braću, sestre. Autorka knjige zabeležila je njihova potresna svedočenja, ostavljajući autentičan jezik tih žena i izvršivši selekciju, tako da su u knjizi sačuvana svedočenja njih deset. Knjiga Janje Beč, *Pucanje duše*, za istoričara, a samo tako je mogu čitati, važan je historiografski i dokumentarni doprinos razumevanju i kontekstualizaciji rata u BiH. Iako bi nekome mogla da se učini i kao ispovedna esejistika, ona je suštinski pre svega istorijski izvor prvoga reda. Pre svega jer su svedočenja autentična, a ljudsku tragediju, kao i sam zločin individualizuju i svode na ljudsku meru i okvir, jedini prema kome možemo da, ako smo ljudi, imamo empatiju. Ako je tragedija miliona ljudskom umu nepojmljiva pa je svodi na statistiku, lične sudbine Hide, Dževahire, Rubije, Azre, Čamke, Emire, Fadile, Nasihe, Nefe i Sakibe, ne mogu nikoga ostaviti ravnodušnim, a promenile su, prema vlastitom priznanju, i samu autorku, koja je posle knjige već bila „neko drugi“. Iz svih svedočenja bosanskih žena proizlazi isto, ovaj rat ima specifičnost u

odnosu na druge. Absurd. Okupator nije došao sa strane, niste mogli da vidite opasnost iz daljine – zločine su počinili nekadašnji prijatelji, komšije, sugrađani, školski drugovi. Tek svodenjem rata na pojedinačne, tzv. male sudbine, a u stvari najveće zamislive ljudske tragedije, u kojima oni koji su, kako same sagovornice Janje Beč ističu, živeli kao braća, preko noći postaju krvnici.

I dok je knjiga *Pucanje duše*, zbog svoje univerzalne, humanističke crte, jer ove žene pričaju jednostavne i svakome razumnjive, a tako beznadežno bolne priče, postala udžbenik na svetskim visokoškolskim ustanovama, kod nas, ona je posle prvog izdanja i pomenutih nekoliko promocija, pripala onom korpusu knjiga i autora koji su s pravom označeni kao neželjeni. Samim tim u najboljem slučaju – ignorisani i prećutkivani. Ako je moguće ignorisati genocid, Srebrenicu koja je izrasla u globalnu paradigmu, kako je samo lako prećutati knjigu koja o tom genocidu svedoči na najelementarnijoj ljudskoj ravni. Svih pomenutih deset žena, pričaju svoja životna iskustva, na duboko ličan i prostodušan način. Obrazac je gotovo identičan, svaka od njih imala je miran život, muža, decu, gradile su kuće, školovale decu... I odjednom, za njih neobjašnjivo, jer „svoji smo bili“, počeo je rat. Kuće u koje su uložene godine rada i truda su poharane i popaljene, da bi zatim njihovi očevi, muževi, deca, braća bili ubijeni. Sledi zbeg, potucanje po izbegličkim kampovima i sakupljanje krhotina života i pitanje – ima li života posle tako strašnih iskustava. „Kako će se pisati poezija posle Aušvica?“ A kako je to izgledalo, „sve je to bilo pobijeno, sve je na hrpama ležalo... ne smiješ dihnuti, a kamoli šta drugo... plačeš a ne smiješ glasa pustiti“.

Kako se onda desila pomenuta ignorancija, kako su zlikovci postali žrtve ili heroji? Kako se desilo da umesto u ratu počinjenih masovnih zločina, za dominantne tokove srpske intelektualne i političke elite, predmet osude, stigme i moralne diskreditacije budu institucije i pojedinci koji se zalažu za kažnjavanje krivaca, kako su umesto ubica izopšteni oni koji se bave dekonstrukcijom metoda nasilja i zločina, kao sredstava u postizanju političkih, velikodržavnih ciljeva?!

Intelektualci naizgled različitih orijentacija u Srbiji vrlo rado i relativno često izražavaju bojazan, da nam neće stranci ili međunarodni sudovi pisati istoriju. Znaju oni dobro da Hag ili onaj drugi međunarodni sud i nemaju intenciju da pišu istoriju, kao što znaju da je ni jedan sud nije napisao. Otkuda onda tako frekventno reprodukovanje te mantre? Strah dolazi otuda što je rat na prostorima Jugoslavije verovatno najbolje dokumentovani rat u istoriji. Tajni stenogrami, sednice najviših državnih, zakonodavnih, vojnih institucija iz ratnog vremena nikada nama

istoričarima ne bi bili dostupni u integralnim verzijama da nije bilo Međunarodnog suda i insistiranja zapadnih zemalja da se sudu ustupi nevedena dokumentacija. Za sadržaje mnogih od tih dokumenata već znamo o čemu pišu, ali kada se sva suđenja u Hagu završe građa će u celovitom obliku biti dostupna za istoriografska istraživanja i biće jednako dostupna svima. Uz to iskazi svedoka odbrane i optužbe dopunjavaju ovaj korpus građe koja heurističku situaciju u ovoj oblasti čini veoma povoljnom za istraživače. Zahvaljujuću delatnosti ovog suda prikupljen je ogroman materijal, koji će poricanje zločina i zločinačkih namera učiniti ako ne nemogućim, onda ih otežati do granica koje će ozbiljno dovesti u pitanje profesionalni i moralni integritet poricatelja. Već sama knjiga koju danas promovishemo svim svojim iskrenim i duboko humanim svedočenjima naznačava do kojih ćemo sve jezivih saznanja doći o namerama i idejama, ali i empiriji protagonista nacionalističke ratne politike.

Istoriografija u Srbiji još nije završila „svoj“ Drugi svetski rat. On je poprište revizija, rehabilitacija, relativizacija prošlosti u utilitarno političke i nacionalističke svrhe. Ali kad Drugi svetski rat za srpsku istoriografiju bude okončan i konačno pređe iz dnevne politike u istoriju, novo bojište zakonomerno će postati istraživanje i interpretacije ratova devedesetih godina. U tim istraživanjima, ali i istoriografskim bitkama, koje slede, knjiga Janje Beč je važan putokaz. Takođe je i važno pitanje u kojoj će meri, sada atrofirani, pravni sistem Srbije, biti u stanju da procesuiranjem zločina počinjenih tokom rata omogući nužan vrednosni okvir istoriografskim interpretacijama. Još je upitnija politička volja koja je nužna da bi se ti nalazi trajno ugradili u javni diskurs i onemogućili negiranje zločina. Uostalom, objavljena je knjiga „Stradanje djece Sarajeva“, nedavno je bilansiran čitav rat u BiH putem „Bosanske knjige mrtvih“. Činjenice su, dakle, poznate, uglavnom istražene, ali u ovdašnjoj javnosti potpuno ignorisane. Šta nam u tom kontekstu donosi *Pucanje duše*? Svaki zločin, a pre svega onaj najteži – genocid pitanje je ne broja nego namera. A pre činjenja mora se uraditi temeljna intelektualna, politička i naposljetku medijska priprema „malih“ izvršilaca „velikih nacionalnih poslova“. I tu dolazimo do suštine knjige Janje Beč. Namere i ciljevi kao i *modus operandi* zločina se u ovoj knjizi vide tako jasno i nedvosmisleno. Nema *magnum crimena* u XX veku koji nije temeljno pripremljen. Zbog toga će borba za interpretaciju ratova 90-ih, koja nama sledi biti, da se poslužim rečima velikana francuske nove istorije Lisjena Fevra, borba za istoriju, borba za racionalno i kritičko mišljenje u društvu, koje jedino može napraviti distancu prema politici velikodržavlja, etničkog čišćenja i zločina.

Uprkos mnogo puta po medijima izgovorenih istorijskih neistina, kao i skupštinskih odluka i rezolucija izglasavanih sa idejom da se beskrupuloznom i amoralnom političkom trgovinom napravi dogovorna i poželjna slika bliske prošlosti – istorija rata u Bosni i Hercegovini se ničim ne može menjati, kao što se genocid nikada ne može i ne sme zaboraviti, jer kako je još Kant upozorio, ne može se ništa učiniti da se izmeni ono što je bilo. Protagonisti nacionalističkog negacionizma svojim odlukama, rezolucijama i interpretacijama pišu istoriju, ali vlastitu, ostavljajući budućim istoričarima pisane dokaze o svom radu, svojoj ideologiji i svojoj ljudskoj i profesionalnoj etici. Iskustvo XX veka nas uči, ni jedan zločin ne može ostati neotkriven i ne sme biti prećutan. A Janja Beč je svoj obol dala i svoju dušu spasla. A na pitanje jedne od žena u knjizi: „da li je njima žao, da li je njima žao nas?“, plašim se da je stvarnost već dala odgovor, jer zlodelo u BiH je i danas živo, kao što je živa i večna patnja nevinih žrtava, žena protagonistkinja knjige *Pucanje duše*, koja nas opominje i deli – na one koji su se razgraničili sa zločinom i one, dominantne, koji su se identifikovali sa njim, ugradivši ga u same temelje identiteta srbijanskog društva. Govoriti o tome, znači ne pristajati i ne pomiriti se sa činjenicom da je trenutno stanje i trajno obeležje sredine u kojoj živimo.